

Rastres de nitrat

XAVIER RIBAS I LOUISE PURBRICK

Traces of Nitrate. Mining History and Photography Between Britain and Chile és un projecte de recerca històrica i fotogràfica desenvolupat conjuntament per Xavier Ribas, Louise Purbrick i Ignacio Acosta a la Universitat de Brighton, amb l'ajut econòmic del Arts and Humanities Research Council (AHRC).

El projecte investiga el llegat de la inversió britànica en les mines de nitrat de Xile des de final del segle XIX fins a començament del segle XX, així com la implicació en el seu tràfic global. Mitjançant l'exploració de llocs, objectes i imatges, el projecte ressegueix la ruta del nitrat des del seu estat natural mineral, processat en les *oficinas* (fàbriques) del desert d'Atacama, passant per la seva condició de mercaderia i valor borsari, per esdevenir, finalment, una part del patrimoni material i simbòlic de la Gran Bretanya. El projecte aporta nova documentació audiovisual de paisatges geogràficament diversos però històricament relacionats, de camps de nitrat remots i de districtes financers metropolitans, a més d'una anàlisi de la seva cultura material i d'una interpretació d'imatges i textos històrics, arxivats en institucions nacionals, regionals i locals.

Com a ingredient bàsic de fertilitzants i explosius, el nitrat va estar íntimament relacionat amb la industrialització, tant de la vida com de la mort. No obstant això, al Regne Unit és gairebé desconegut

el desenvolupament de la seva producció i comercialització, així com el paper fonamental que hi van tenir empreses comercials i capitalistes aventurers britànics. En un intent per descobrir la importància que va adquirir el nitrat –molt valorat en la seva època i eix de les relacions entre la Gran Bretanya i Xile de 1879 a 1914–, i en quina mesura aquest mineral va estar vinculat amb les grans fortunes de la City de Londres, els ports de Londres i Liverpool, i els de Pisagua i Iquique durant el període que abasta des de l'inici de la Guerra del Pacífic fins a l'esclat de la I Guerra Mundial, la investigació també situa el nitrat en un procés històric de globalització, caracteritzat, no només per l'expansió de la cultura de consum, sinó també per la recerca i extracció de recursos no renovables.

Així doncs, el "rastre" del títol d'aquesta investigació es refereix tant a un procés de definició com als objectes d'aquesta, les restes físiques. La seva transformació en el decurs del temps ha estat curiosament cartografiada per tal de crear "biografies" dels llocs i dels objectes relacionats amb el nitrat. Aquest estudi posa una atenció especial en l'extracció i classificació d'aquesta riquesa mineral, en com es va permetre la seva desaparició, i en la conservació o regeneració de paisatges industrials i financers del segle XX. Una investigació minuciosa en diversos arxius ha permès identificar llocs i objectes concrets i les seves històries. Tanmateix, aquests registres de la indústria del nitrat també han estat analitzats com a representacions que exhibeixen categories d'allò que és aliè o familiar, defineixen la terra com mercaderia o nació i modelen la naturalesa de l'inversor financer i la identitat del miner. La recopilació i anàlisi d'aquests registres espacials, visuals i materials d'arxiu indiquen on convergeixen i divergeixen les històries xilena i britànica, la qual cosa proporciona una nova percepció del procés selectiu de record i oblit del passat.

Rastres de nitrat aborda, doncs, tres àmbits de la investigació acadèmica actual: les cultures visuals del colonialisme, la pràctica fotogràfica contemporània i la cultura material, i el llegat dels conflictes. El seu abast està determinat per la dilatada experiència individual de Xavier Ribas i de Louise Purbrick en fotografia documental i interpretació de la cultura visual i material, respectivament, així com pel seu interès comú

en la investigació d'espais disputats i de llegats desigualment compartits.

NITRAT és el component fotogràfic, realitzat per Xavier Ribas, d'aquest projecte d'investigació. El projecte aplega diferents sèries fotogràfiques, materials d'arxiu i textos en format de llistats que actuen com peus de foto expandits, o sobredimensionats, i que comparteixen estatut amb la imatge, o de vegades fins i tot la substitueixen, establint tensions, diàlegs o ressonàncies entre tots els elements visuals del projecte, configurats com una constel·lació de registres subjectius, no oficials, plens de llacunes¹.

No es tracta d'articular "rastres" o testimonis en una presentació cronològica i espacial ordenada (el rastre és, aquí, més una estratègia d'aproximació que una finalitat en si mateixa), sinó dur a terme un "acostament per rodeig", circumnavegant el mineral, per assenyalar, accentuar o interrogar certs moments i certs espais que contenen una certa actualitat, o especificitat, relacionant elements distants temporalment i geogràfica, provocant el diàleg entre el dominant i el residual per tal d'enfocar, o "revelar" (aquesta és una dualitat semàntica que té a veure alhora amb la història i amb la fotografia), històries del visible i del que s'ha mantingut ocult, arraconat, o senzillament esborrat.

Aquests registres giren al voltant de la representació del desert d'Atacama com a territori de frontera amb un paper important en la construcció d'imaginariis nacionals i colonials, especialment en moments específics de violència; de les representacions del treballador i del treball, i com aquestes representacions són possibles en el present; i dels fluxos de capital entre llocs geogràficament distants, de camps de nitrat remots i de districtes financers metropolitans, i les formes que pren el capital quan aquest torna al seu lloc d'origen transformat en plusvàlua.

Doble projecció de vídeo

Un dels components d'aquest projecte és una doble projecció de vídeo, *I Write Your Names On My City Walls* (2010). Realitzada el desembre de 2010, la doble projecció mostra l'Escola de Santa Maria, a la ciutat de Iquique, on l'any 1907 varen ser assassinats uns tres-cents treballadors en vaga que demanaven millores de les condicions de vida als centres de producció de salnitre del desert d'Atacama. L'escola, emplaçada al bell mig de la ciutat, havia estat durant més de cent anys un espai de la memòria col·lectiva, on cada 21 de desembre s'hi feia una petita cerimònia en record dels treballadors assassinats per l'exèrcit xilè. Emplaçament de lluites col·lectives durant dècades, de l'escola Santa Maria en sortien, o hi arribaven, les manifestacions reivindicatives d'estudiants o treballadors de la ciutat o de la regió. Els col·lectius amb més força, com per exemple els miners del coure, havien arribat a ocupar l'escola moltes vegades. En una de les cantonades de l'edifici, a la vorera, encara hi ha avui un petit i demacrat monument on s'hi pot veure el baix relleu d'un grup de treballadors de les salnitres inspirat en una fotografia de l'època de la *gran vaga*. La densitat política i de memòria d'aquest lloc, però, encara es feia més evident en els grafitis de caràcter polític fets a les parets exteriors de l'edifici, abans de la seva demolició el gener de 2011.

Voltant l'edifici de l'escola a ritme del trànsit, les imatges de la doble projecció mostren l'anar i venir de la gent a banda i banda del carrer, alhora que registren els darrers grafitis polítics pintats a la pell de l'edifici moments abans de la seva demolició. Els treballadors en vaga de la mina de coure de Collahuasi, a 260 km de Iquique, varen ser els últims en ocupar l'escola. Les seves pancartes vermelles i banderes negres, bressolades pel vent, encara penjaven de les parets de l'edifici en el moment de la filmació, una mostra clara de la vigència històrica i política del lloc moments abans de la seva extinció definitiva. Un llistat de tots els darrers grafitis polítics pintats a les parets de l'escola acompanya la doble projecció. És un registre d'allò que estava a punt de desaparèixer. D'allò que ja ha desaparegut.

Un altre component de la proposta fotogràfica de Xavier Ribas és el díptic *Veintiocho puntos* (2010), format per una fotografia i un text. La imatge mostra el forat d'una excavació prospectiva en una de les aules de l'escola de Iquique, fet uns dies abans de la seva demolició. El forat de l'excavació va deixar al descobert un fragment d'un pilar de fusta de l'edifici original de l'escola de Santa Maria, on varen succeir els fets del 1907, i que es va cremar en la dècada dels anys trenta, moment en què es va construir la nova escola que ara estava a punt de ser enderrocada. Aquesta fotografia de gran format en blanc i negre va acompanyada d'un llistat de vint-i-vuit reclamacions per millorar les condicions de treball al desert d'Atacama, escrit pel *Comité Obrero de Tarpacá* l'any 1904, i que va ser entregat en mà a una delegació ministerial que visitava el desert d'Atacama per conèixer la situació i les condicions laborals a les mines de salnitre. Aquesta demanda de vint-i-vuit punts és la veu col·lectiva dels treballadors que tres anys després varen ser assassinats a l'escola.

Avui les paraules d'aquests llistats, com els grafitis a les parets de l'escola, ressonen violentament en la doble temporalitat d'un passat que es projecta i s'incorpora al brogit de la vida quotidiana dels carrers d'Iquique, i a l'espai abstracte i silenciós de la sala d'exposició.

¹ Les fotografies que acompanyen aquest text formen part de l'exposició de Xavier Ribas que amb el títol de *NITRAT* es presentarà al Museu d'Art Contemporani de Barcelona el proper juny de 2014.